

BÁCSORSZÁG

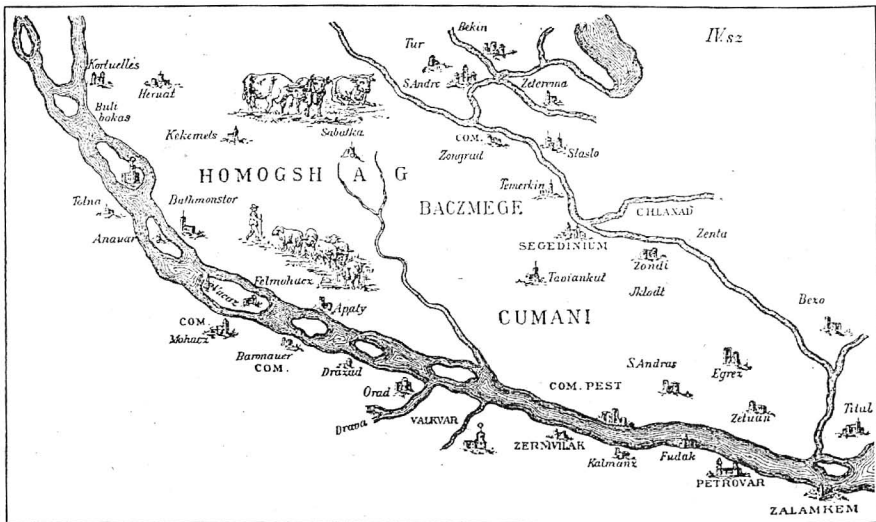
II. évf., 9. szám
1996. szeptember 5.

A TARTALOMBÓL

- A Sambucus-féle térkép 1579-ből
A kenyér tisztelete
Szabadka mezőgazdasága 1867-1918
Magyar király, német-római császár
Béla kút/Pétervárad
A szabadkai Szentkút - Bunarić - interet-
nikus vonatkozásai (1.)
Tutajházak Zentán
Az 1750-ben újratelepített Topolya (1.)
Felkészülés után, vetélkedő előtt
Tájkép csata után
Herceg Ferenc levele
A szabadkai gazdák jégbiztosító szövetke-
zete
A római kő
Környezet, életmód, genetikai tényezők (2.)
Egy, a „Dunának a' Tiszával... öszveköte-
sét... tervező eszme”
Felhívás a vetélkedőre
A bácsordasi óvszat

A SAMBUCUS-FÉLE TÉRKÉP 1579-BŐL

ZSÁMBOKI János, tudós nevén Johannes Sambucus (1531-1584) Bécsben udvari orvosként és történészként munkálkodott. Korán észrevette, hogy a Magyarországról készített térképek pontatlanok. Eldöntötte, hogy a rajzok névirását is helyesbíti. A jeles humanista tudós munkásságát röviden ismertettük a Bácsország 1995. július 6-i számában, amikor szintén egyik 1579. évi térképét közöltük. Most a korábban elmondottakat azzal egészítjük ki, hogy Zsámboki a török hódítás korának jelesebb térképészei közé sorolható, ugyanis e korszakban számos térképe látott napvilágot. A magyarországi hadi eseményeket Európa-szerte nagy érdeklődéssel kísérték és ezzel magyarázható, hogy az 1528-ban készült Lázár-térkép több kiadást ért meg. Zsámboki János 1566-ban adta ki a Lázár-térképet Ausztriában és érdekessége az, hogy ezen a kiadón jóval több földrajzi nevet tüntet fel.

Sambucusnak itt közzétett 1579. évi térképe nálunk a *Bács-Bodrogy vármegye egyetemes monográfia* című munka második kötetében (Zombor, 1896) is megjelent. Szembetűnő a hasonlóság a Bácsország említett számában látható, 1579-ben készült térképrészlettel. De idézzük Iványi István (1845-1917) észrevételeit (Szabadkai Hírlap 1888., 47. szám) a vármegye monográfiájában is megjelent Sambucus-féle térképről: „Részben még sokkal rosszabb a Sambucus-féle térkép. Ebben a vármegye felső része a Homokság s itt van Szabadka s közel hozzá Kecskemét; de Tavankut, a mai szabadkai puszta, igen messze Szabadkától a vármegyének mintegy középtájába esik Szegeddel együtt. A vármegye alsó részében kunok laknak „Cumani”. Futak a Dunán túl van, így Titel is a Tiszán túl, a vármegyén kívül. Különben is e térképen igen kevés vármegyei helység van felsorolva.”

A KENYÉR TISZTELETE

KENYÉR nélkül elképzelhetetlen volna biológiai létezésünk. Ilyen oknál fogva tartjuk nagy becsben a kenyeret: az új lisztből készültet is, de az év többi napjának kenyereit, a mindennapit is. Az imába is belefoglaltuk: *Minden napi kenyereinket add meg nekünk ma...* A bibliai tanok szerint Jézus az utolsó vacsorán e szavakkal illette a kenyeret: *Ez az én testem.* Erre emlékezve az istenfő ember ma sem szegi meg a kenyeret, mielőtt keresztet ne vetné rá. A keresztvetés a boltban vásárolt kenyérgyári véknt is megilleti, nemcsak édesanyánk foszlós cipóját. És alázattal hajtunk tétet s fejet a szentmésén, amikor a pap bemutatja az áldozatot. Erdemtelenőségünkben még fel sem tekintünt. Szentáldozáskor pedig megtisztulva járulunk, hogy magunkhoz vegyük a lisztből készült jelképes Krisztus-testet, a szentostyát. A reformátusok kenyérdarabot fogyasztanak az úrvacsorán.

A véletlenül földre ejtett kenyérdarabkát is meg kell csókolnunk – a szeretet jeléül illetünk –, hiszen az a Jézuska teste. Törni, csipni sem szabad, éppen ilyen okok miatt a kenyeret, vagy ahogyan sok helyütt mondják: a kinyerkét. Még a búzaszem egyik végén is, a monda szerint, Jézuska képe látszik. Így emlékezik a ma is élő legenda, a hagyomány a Szent Család menekülésére Egyiptomba, amikoris a magvető frissen vetett búzaföldjén rejtezte el az üldözött Megváltót. S láss csodát, a hirtelen szárazsázkökenő kenyérgabona elfejtette az Urat.

A vajdasági magyarok között gyűjtött, nem kanonizált, archaikus népi imádságaink ugyan szó szerint nem említik a kenyeret, de egy kupuszinai ima bőjti eledelként csupán búzaszemeket említ, míg Ruzsán előkerült szöveg ekképpen utal rá:

Emitt gyűn a Jézus,

Lelkéd látta Jézus.

– Hol votá, szép Jézusom?

Aratók városába,

Szöginyéket látogatni,

Betegéket gyógyítani.

Az aratók pedig a kenyér előteremtéséért, biztosításáért dolgoznak. József Attila szép szavaival szólva: *Hogy lenne enni kevés kenyereink.* Arany János is a pirosló új búzamatot, a megért kalászt, a búzas alföldi szekeret csodálja meg őregkorában. De van a vajdasági magyar irodalomban is több fejezete az aratókról. Most csupán Csépe Imrétől idézek pár sort:

„Konya kalapját megemelte Péter, hogy köszöntse vele a Pált, az éró kalászosok között. Újból összetalálkozott a két cimborá ez a mezei hajnalon, hogy rendre vágják a napokat, marokra szedjék a heteket, kévébe kössék a hónapokat, és körszót rakjanak a múltó évek borostái fölé.” (Péterek és Pálók. Mezei dolgok, Újvidék, 1973. 30. p.)

Vannak magyar vidékek, ahol éppen életnek is nevezik a búzát, illetve az egyéb gabonaféléit is, melyből kenyér süthető. Szerencsés az a nép és az a vidék, ahol búzalisztból sütik a kenyeret. Az Alföldnek ezen a déli részén leginkább ez az alapanyag legfontosabb táplálékunknak. Apáink emlékeznek még azokra az időkre, amikor kukoricás kenyeret voltják kénytelenek enni ezen a jól termő bácskai földön. Ne adja Isten, hogy megismétlődjön az Európa éleltárának is nevezett tájon, ahol a kenyér egészséget ad, erőt biztosít, túlélést jelent. Nem véletlen, hogy a magyar szólások és közmondások között mintegy hetvenet jegyeztek le ezzel az élelemmel kapcsolatban. *Olyan,*

mint egy falat kenyér – mondják a jó emberre. Kenyérre lehetne kenni – az engedékeny, jószívű embert. Úgy kell neki, mint egy falat kenyér – s itt a falat kenyér a legszükségesebb dolgot szinonimálja.

Amilyen a Szent Antal-kenyere is, melyet a peryselybe helyezett aprópénzünkől vásárol minden település egyházközsége, hogy legalább kenyere legyen a rászorulóknak. De szólnak a proverbiumok panaszos kenyérről is, keserű kenyérről is. Meg a népdalok, balladák, mesék sokasága. A népi hiedelem szerint a kenyér gyógyít, ha héját a sebekre tapasztják; a kenyér békit, ha mindig van a család asztalán; a kenyér szépít, ha a pirosra sült héját a lányok megszegik, vagy ha a kenyérmosdató vízben arcukat megmossák; de aki eldobja a kenyeret, nagyot vétkezik, mert a hiedelem szerint tűzbe dobja Jézus testét és jaj annak, aki Isten madarát, a fecskét bántja, ugyanis emiatt véres lesz a kenyere.

Az új kenyér világi, profán ünnepe nem régi hagyománya a magyarságnak, hiszen a legszámottevőbb vallási felekezethez, a római katolikus egyházhöz tartozók az Oltárszentség dicsőítésében méltóképpen ünneplik a kenyeret és a bort, az átváltozás nagy misztériumát minden szentmisén, de külön ünnepen is, a legszebb körmeneteiről ismert Úrnapján.

Augusztus 20-a valamikor éppen csak az aratás és a cséplés nehéz munkájának a végét jelentette, amikor búzakeresztet fontak, koronát készítettek az aratók, s azt vitték el a gazdáknak, illetve akasztották ki gerendájukra, jelezve, hogy a kenyérnek való biztos helyre került. Ebből a koszorból néhány kalász nálunk a karácsonyfára is kerül, hogy jóvőre is adjon a kis Jézus kenyeret a család asztalára. Lehet, hogy ez termékenységsvarázslás, sőt biztosan az, de benne a búza és a kenyér elengedhetetlen szükségessége nyilvánul meg. Szentesten a hálaadó köszöntésben is ott van a kívánság a búzáért, melyből majd a kenyérünk lesz: *Adjon a Jóisten bőven bort, búzát, békességet!*, miközben az asztalon már ott zölidül az élet megújulását jelképező Luca-búza, az asztal alatt pedig egy kosárban a nyári aratásból valamennyi.

A búza becsülését jelzi a Szent Már napi búzaszentelés, amikor körmenettel vonult a falu népe a templomból, harangzúgással kísérve, lobogókkal, a Szűzanya hordozható szobrával és az Oltárszentséggel, végig a falun, ki a mezőre, hogy ott a pap mind a négy égtáj irányában megáldja, s így ortalimat és áldást kérjen a búzamezőkre. E napon a templomból zsenge, zöld búzából font koszorút vittek haza a hívők, esetleg csak búzaszomót, amely szentelményként került a hajlékban függő fészületre; vittek belőle a földekre is jelghárító őrszernek, s adtak a jószágnak egészsége megtartásáért.

A Szent István királyról szóló történelmi források nem kötik alakját a kenyérhez, s még a néphagyomány is a magyar szentek közül inkább Árpád-házi Szent Erzsébetet tudja a szegényeknek kenyérrel osztó szentnek, így is ábrázolják leginkább.

A szokások változnak. Újabb időben az első szent király ünnepehez kötik az új kenyér bemutatását. Egyre inkább terjed a szokásról, divatról van szó, amely bizonyos idő elteltével valószínűleg általánosan ismét része lesz a szentkultusznak, hiszen több példa is van rá, hogy a folklórizmusból is kinőhet valóságos néphagyomány.

SZABADKA MEZŐGAZDASÁGA (1867-1918)*

SZABADKA mezőgazdaságát folyamatosabban a török hódoltság utáni időkől követhetjük nyomon. A város 1686-ban katonai őrhelyé vált, ahol az idetelepített szláv lakosság teljesített szolgálatot. Ők a szántás-vetés helyett inkább a marhatartást helyezték előtérbe. Az 1702. évi kimutatásból azonban kiténik, hogy Szabadka 1969 lélekszámu lakosságga ökor-, ló-, tehén-, juh-, disznótenyésztéssel, méhészettel, búza-, árpa- és zabtermesztéssel foglalkozik. Az 1702-ben megszervezett tiszai határörvidék keretében levő Szabadkára és tizenkét nagy kiterjedésű pusztájára a következő történeti korszakokban mind több mezőgazdasági vonatkozású adata bukkanhatunk. Vagyis, amikor a határörvidék felosztásával az egész terület polgári jellegűt öit és a város 1743-tól szabadalmazott kamarai mezővárosként a vármegye joghatósága alá került, majd amikor 1779-től szabad királyi városként még erőteljesebben fejlődhetett tovább. Azonban gazdasági virágkora mégis a kiegyezés (1867) időszakától jegyezhető.

Mielőtt rátérnénk Szabadka dualista kori mezőgazdaságára, fűzzük hozzá az elmondottakhoz, hogy a város határörvidéki korszakának szőlőtermelési adatait is számontartjuk, de a későbbi században a hatóság mindinkább a legelő és szántóföld rendezésére fektette a hangsúlyt. 1747 elején a városi tanács és a választott polgárság elhatározta, hogy az egész szántó és kaszáló területet felméri, majd később az egyes legelők (járásokat) kijelölik és kiosztják, a szántóföldeket elkülönítik. 1780-ban a tanács kihirdette, hogy a polgárok öt osztályba osztva csak 100-800 lánccal földet kaphatnak. Az olcsó és jó föld sok vidéki és főrangú birtokos szóbátott. Terjedelmes földbirtokot vásárolt Szabadka környékén Redl Ferenc udvari kamarai referendárius, báró Orczy, Kászonyi Ferenc Bács megyei főjegyző, Keresztúri József udvari ágens, gróf Orcsics stb. Úrmeinyi Mihály, Gludovác József és Scultey Ferenc kamarai tanácsosok (biztosok) intézkedtek, hogy a szegényebb osztály, a házas zsellérek is néhány lánccal földhöz jussanak, de tartoztak a termés hetedrészetét a városnak beszoigálatni. Itt említjük meg, hogy a város ügyvezető leleti és nyugati agrárai közül évenként csak az egyiket vetették be, addig a másikat pihenették, ugáiban maradt. Egy 1788. évi összeírás szerint a város 510 földbirtokosa 72 040 lánccal földbirtokkal rendelkezett. Az 1840-es évek felmérései azt mutatják, hogy a város összes földbirtokterülete 132 741 lánccal vagy 165 927 kat. holdat tett ki, s ebből többek között a szőlő 3744, az erdő 7030, a legelőben levő szántóföld 3820, a legelőben levő kaszáló 820, a tiszta közlegelő 21 291, a tavak, mocsarak és nádasok 1451 lánccal.

Szabadka mezőgazdasági fejlődése csak a Bach-korszak utáni időkben mutat fel látványosabb eredményeket. A polgármesteri jelentés szerint 1867-ben a város lakosságának létszáma 62 690 fő, az épületek száma 8709. A megművelt föld 106 458, rét 5922, vízfelület 1813, műveletlen föld 9314, erdő 8137, legelő 28 141, az utak 1392 holdat tesznek ki. Termények: búza, rozs 35 486 hold (531 090 pozsonyi mérő), árpa, zab 51 632 (1 032 640 pozsonyi mérő), kukorica 17 740 (141 920 pozsonyi mérő), burgonya 1600 (48 000 pozsonyi mérő), dohány 560 (3200 mázsa), szőlő 3600 hold (54 000 akó bor). A város főképp Baján és Szegeden értékesíti terményföldességét. Azonban a kereskedelem nehézségekbe ütközik, mivel a rendkívül aszályos évek tovább tartanak. 1866-ban az inségi bizottság felirattal fordul a kormányhatóságokhoz a katonai adóvéghajtás megszüntetése ügyében: „...az annyi csapás és nélkülöz-

zés után kimerült alsóbbrendű néposztály sorsa iránti tekintetből, és azok okból is, ne hogy e város területe az inségfokozta kétségbeesés fenyegető kitérésének szomorú zsinéljévé süllyedjen...” A gazdasági szék 1868. január 27-én harminc lánccal földet csicsókatermelésre jelöl ki. A földet díjmentesen adja ki magánosoknak. A hatóság így módon igyekszik megkötni a futóhomokot, valamint támogatást nyújtani a szegény sorsúaknak.

(...)

Kertész Nándor tanácsnok 1870. szeptember 4-én arról tudósít, hogy Szabadka határának nagy kiterjedése lehetetlenné teszi az évi terméshozam pontos megállapítását. Tudnillik számos gazda valahol a városban lakik, s a tanyán tartózkodó cseledek megbízható adatakat nem szolgáltathatnak. Azonkívül sok haszonbérlet vidéken tartózkodik és szállásiak lakatlanok. A tanácsnok ellenben megadja a város egy-egy pusztájának, ugáranak földmennyiségét. Eszerint Szabadkához összesen 86 979 lánccal, illetve 108 723 (1200/1600) kat. hold szántóföld tartozik. Kertész Nándor tanácsnok 1873. június 4-i kimutatása szerint Szabadka összes szántóföldjének területe 106 447 hold és összes földbirtokosainak száma 6287. A szántóföld-tulajdonosok megosztásának arányszáma ekkor: 3 holdig 1573; 3-6 holdig 777; 6-12 holdig 758; 12-24 holdig 658; 24-36 holdig 347; 36-50 holdig 175; 50-100 holdig 226; 100-200 holdig 116; 200-300 holdig 19; 300-400 holdig 17; 400-500 holdig 15; 500-1000 holdig 15; 100-2000 holdig 3 birtokos. A szántóföld-tulajdonosok száma 4696.

Csak nagy nehézségek árán művelhette földjét a lakosság. Az idős, beteges földművesek gyügyermekük részére kivételre nősülési engedélyért folyamodtak a városi hatóságok, hogy könnyítést nyerjen a katonai szolgálatra való beidőzések, valamint azért, mert a fiatal menyecské személyében új mukaerővel gyarapodott a család. A hatalom is tudja, hogy nincs minden rendjén, s már 1870 márciusában a földművelési, ipari és kereskedelmi minisztérium elrendeli, „az ország déli részén javára egy gazdasági tanítézet” létesítését. A városi közgyűlés erre Magyar Imre elnökletével bizottságot alakít és részletes jelentést küld a leendő gazdasági tanítézetéről. A bizottság véleménye szerint a kezdeményezés azért fontos, mert elősegítené az elmaradott földművelés leküzdését és egyben serkentené a korszerűbb földművelést. Szabadkán e cél megvalósítására a város déli részén, az úgynevezett Gabrits-tölts mellett 19 hold szántóföldet, valamint a szomszédságban levő több mint száz hold bajnati földterületet (a faiskolával együtt) jelölik ki. A mintagazdaság megvalósítása érdekében ezenkívül igényt tartanak a bajmiki plága 500 hold földjére és a buckai szőlők közelében fekvő 400 hold erdőre, valamint a gazdasági épület felépítésére is. A gazdasági tanítézetet legalább 150 vidéki és 100 helybéli ifjú látogatná, természetesen kormányhatóságai anyagi támogatással. A szabadkai közgyűlés elfogadta az intézet felállítására tett indítványt.

(...)

MAGYAR László

* Részlet egy hosszabb, még kéziratban levő tanulmányból

MAGYAR KIRÁLY, NÉMET-RÓMAI CSÁSZÁR

NAGY Lajos 1382 szeptemberében bekövetkezett halálát megelőzően elrendezte, hogy leányát, Máriát (1371-1395) a lengyelek királynőjükknek fogadják, mégpedig jövendőbelijével, a Luxemburg-házból származó cseh királlyal, Zsigmonddal együtt. Kijelölte a magyar trón örökösét is, ám az általa kismiselt nápolyi Anjou-herceg, a későbbi II. (Kis) Károly (1354-1386) uralkodása mindössze hat hétig tartott. Az igazság-hoz tartozik, hogy Károly mint a királyi család hercege, Magyarország nevelkedett, tehát nem volt annyira idegen, mint „ve-télytársa”, a cseh Zsigmond. Csak hogy Lajos özvegye, az anyakirálynő, Kotromanic (Bosnyák) Erzsébet (1339-1387) rá-beszélt néhány magyar nagyurat a király elleni összeesküvés-re. Forgách Balázs (?-1386) és Garai Miklós (?-1386) bárók lemészárolták a király olasz testőrségét, őt magát pedig halálosan megsebesítették. Két hétig tartó haldoklás után II. (Kis) Károly 1386-ban Visegrádon kiszenvedett. Halálával véget ért az Anjou-dinasztia magyarországi történelmi szerepe.

A magyar nagyurak a cseh Zsigmondot (1368-1437) választották királlyuknak. Zsigmond fejére 1387. március 31-én került a korona. Azon a címen jutott trónra, hogy ő a királynő (Mária és Lajos idősebb leányának) férje. Az évszázadnyi Anjou-uralom és a hatalmas birodalmi ábránd (együtt magyar-nápolyi-cseh-lengyel királyság) végleg szertefoszlott, sőt Zsigmond egyszeriben belpolitikai káoszban találta magát. Ehhez sokszor ő maga is hozzájárult. Uralkodásának első évizetében szörte a fény jogán szerzett királyi vagyon. Tékozló életmódjának egyik példája, hogy koronázásakor szára tehető királyi tulajdonban levő várból 1996-ra mindössze 47 maradt. Időközben feleségét, Máriát, elveszítette (baleset következményeként beállt koraszülé-s közben magzatával együtt meghalt).

A történészek egybehangzó véleménye szerint az ifjú, mind-össze húsz-egynéhány éves Zsigmond uralkodásának első éveiben nem nőtt fel feladatához (később a tapasztalat és a higgadság emelte őt Magyarország legnagyobb királyai közé). Ez lehetett talán az oka, hogy a magyar csapatok nem vettek részt a Balkán sorsát évszázadokra eldöntő rigómezei ütközet-ben. A Lazar Hrebeljanović (1329-1389) vezette szerb sereg, bosnyák és bolgár csapatokkal megerősítve, 1389 nyarán Ko-sovo Poljen (Rigómező) sorakozott fel az oszmán dinasztia egyik legnagyobbbírájának, I. Murad (1319-1389) szultánnak hadával szemben. A rigó-mezei ütközet csak annyiból különbözött Mo-hácstól, hogy a csatározások napokon át tar-tottak. Vitathatatlanul szövevényes összecsa-pás-sorozat zajlott le. Miloš Obilićnek (?-1389), az egyik szerb előkelőségnek sikerült a török szultán levágnia. Ez azonban nem volt elég a győzelemhez, mert I. Murad fia, a későbbi Nagy Bajazid (1354-1408) sorra győ-zelemre vitte az akkor már a legyőzhetetlen-ség mítoszát élvező anatóliai és ruméiai had-testeket, valamint a halált nem ismerő, nem török származású janicsárságot. Júnus 15-én – a legendák szerint Vid napján, tehát 28-án! – délelőtt Bajazid végső rohamra vezényelte az előcsatározások során fokozatosan stratégiai előnyre szert tett és számbelileg túlé-ro-ken levő török hadat. Késő délutánra eldőlt a független szerb állam és az egész térség sor-

sa. A török előtt nyitva állt az út a Balkán védtelen központi területére felé.

A mindinkább izmosodó Oszmán Birodalom figyelmé most a Kárpát-medence és Erdély felé fordult. Bajazid először portyázó-kémlelő csapatokat küldött északra, a „Nagy Folyón” túlra, kipu-tatolni, milyen ellenállást fejt majd ki a gya-ur magyarok királya.

A törökök rigómezei katonai győzelem nem kerülte el Zsig-mond udvartartásának figyelmét. Amikor megjelentek az első török portyázó csapatok az ország déli peremvidékén, szinte mindenki biztos volt benne, hogy a szultán előbb-utóbb lecsap Magyarországára, annál is inkább, mert a Délvidéken, a Duna vonalában egy számottevő erődítést sem talált. Lazar kenéz utódja, Stevan Lazarević (1377 körül-1427) fejedelem (deszpo-ta) pedig hűségkötést tett I. Bajazidnak. A görögkeleti vál-lású szerbek vazallusai lettek az oszmánoknak, katonai ellenfelei a katolikus hitű magyarságnak.

Zsigmond talán ekkor ért meg igazán nagy uralkodóvá. Át-látta az országot fenyegető, sőt a nemzet jövőjét befolyásoló életveszélyt. Diplomáciai tevékenységbe kezdett. Követeket küld-ött Európa keresztény országába és a pápához, egy, a „régi szép időköt” idéző kereszties hadjárat érdekében. Zsigmond felhívása megértésre talált. Sokan jöttek: francia lovagok, angol, német, burgundi, lengyel, cseh, olasz és más nemzet jól felsze-rell vitézei. Emberemlékezet után néo látott nagy és kitűnően felkészített had gyűlt össze a krisztusi keresztis zászlai alá. Végső céljuk nem volt más, mint a Szent Városnak, Jeruzsálemnek a felszabadítása a mohamedán uralom alól. Zsigmond vezette a legyőzhetetlenebb tűnő kereszties hadat Nikápoly (a dunai ha-tárvonalon körzete) alá, ahol 1396. szeptember 28-án a tervszerű-tenül rohamozó kereszties csapatok sorra felmorzsolódtak. Zsigmond és vezérei képtelenek voltak egyeztetni stratégiájuk-at, aminek vereség lett a vége. A döntő csapást az ütközet második felében érkező Stevan Lazarević szerb deszpo-ta csa-patainak a beavatkozása adta a muzulmánok oldalán. Sok nyu-gati lovag került török fogságba. (Később a váltságdíjből szé-pen gyarapodott a szultáni kincstár.) Zsigmond és főemberei sem jelskedtek, megfutamodtak. A sors azonban megkegyel-mezett a magyar királynak és országának. I. Bajazid már ké-szült ugyan a nagy leszámlásra, amikor 1402-ben, az Ankará-nál vívott csatában számára tragikus fordulat-r került sor. A Mongol Birodalom utolsó nagy uralkodója, Timur Lenk (1386?-1405) nagy-kán foglyul ejtette I. Bajazidot, aki hamarosan meghalt a fogságban. (Megfójtották vagy megmérgezték.) Ez az esemény mentette meg Zsigmondot az esetleges török hódo-it-ságtól.

Egy ideig nem törődött a Kárpát-medence, Dalmácia és a Balkán ügyeivel. Magyarország kormányzását is sógorára, ifj. Garai Miklósrá (1366 körül-1433) bízta (mindkettőjükknek Cil-lei-lány – egy dúsgazdag osztrák báró lánya volt – a felesége, Zsigmondnak – Mária után – Borbála (1401-1451), ő pedig országgyarapítá-sba fogott. Egy kis ravasz-sággal 1410-ben német-római királlyá, majd császárrá koroná-ztatta magát, és hosszú időt töltött külföl-dön, főleg Németországban.

Zsigmond

BÉLAKUT/PÉTERVÁRAD

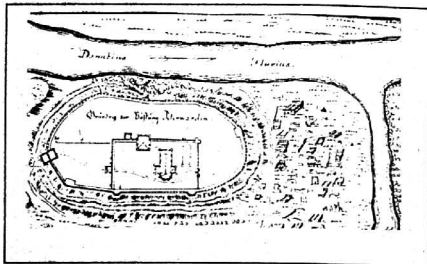
Előfordul, hogy néha indokolatlanul panaszkodunk amiatt, hogy szűkölködünk történelmi műemlékekben.

Nem azt akarom mondani, hogy bővében vagyunk velük, de gyakran megesis, hogy a valóság az, csak mi vagyunk tájékozatlanok, esetleg csak egyszerűen közömbösen viselkedünk a környezetünkben fellelhető értékekkel szemben. Ez talán még a jobbik példa, mert azok, akik figyelik a dolgokat, olyan eseteket is fel tudnak sorolni, amikor a szemünk láttára rombolnak szét primitív vagy lelkiismeretlen, sőt, primitív és lelkiismeretlen emberek pótolhatatlan értékeket, pusztítanak el anyagi vagy személyes érdekekből történelmi műemlékeket. Számtalan példát lehetne felsorolni. Például, amikor föld- vagy homokhordás alkalmával építményeket semmisítenek meg, földvárakat rombolnak szét, középkori épületmaradványok másodlagosan alig használható anyagát bányásszák ki annak ki nem mondott reményében, hogy talán „kincseket” is találnak.

Kevesen tudják, hogy néhány impozáns, általában ismert objektum mellett milyen sok földvár, középkori erősség, várrom létezik Vajdaságban. Példának az eddig kevésbé méltott földvárak közül említsünk meg néhányat: Kikinda közelében van egy közyméretű, Verbásznál is van egy, amelyet „Csarnok”-nak neveznek, Horgos mellett áll még, megcsonkítva bár, a „Vaskapu”, Fehértemplom közelében több földvár is ismert.

E témáról sokat lehetne beszélni. Ezúttal egy „közismert” és mégis kevésbé ismert emlékművel foglalkozunk - azaz a monostorral, amelyik a mai péterváradai vár helyén állt. Takács Miklós újidéki régész 1989-ben nyomtatott kitűnő tanulmányának segítségével közelítjük meg a témát.

A bélakúti/péterváradai ciszterci kolostort a történeti szakirodalomban régóta számon tartják, így Pétervárad neve már több XVIII. századi történelmi összefoglalásban is felbukkan. A XIX. század folyamán publikált régi okiratok nagyon fontos adatokat tartalmaznak, amelyek nélkül az egykori apátság életét, történetét ma nem lehetne rekonstruálni. A XV. századi eseményekre a legfontosabb forrást Váradi Péter kalocsai érsek levelei jelentik. Műtjárt átfogó igénnyel elsőként Érdúj helyi Menyhért újidéki történész dolgozta fel, több korábbi kutató (Ilarion Ruvarc, Josip Bösendorfer és mások) eredményeit építve bele munkájába. Megállapításai a mai nap is érvényesek. Például az is, hogy (Péter) Várd nevével az Újidék külvárosában levő középkori települést, a mai Kiszátj jelölték.

A péterváradai vár és környéke egy 1688-as térképen

A ciszterci monostor és a Duna jobbpartján egykor Ökördön létesített középkori vár története szorosan egybefüggött. 1234-ben alapított itt Béla herceg, a későbbi IV. Béla király, egy monostort, amelyet Bélakútnak (Belae fons) neveztek el, de a XIV. század közepétől egyre gyakrabban említik pétervárad apátságként is. Eredetileg az a Duna partján volt és csak a tatárjárás után (1241/42) - vagy éppen amiatt - költöztették fel arra a sziklára, ahol a XVIII. századi erőd áll. A valamivel később, már királyként 1237-ben kiadott alapítólevél szerint IV. Béla bőven ellátta birtokokkal és különböző jogokkal és azon a helyen palotát is építtetett. A korabeli Magyarország leggazdagabb monostorai közé tartozik. Az adományozott birtokok között (25 falu Szerémségben és 10 falu a bácskai oldalon!) szerepeltek Béla anyja, Gertrúd gyilkosának, Péternek/Petrunak a Duna bal partján fekvő jószágai is. A monostor legnagyobb jövedelme a bortermelésből és forgalmazásából származott. (Valószínű, hogy a francia eredetű furmint szőlő itteni terjesztésében is részük volt a szerzeteseknek. A gyakori királylátogatások céljai között ez az elem is szerepet játszott. Bélakútnak megfordult II. András, Károly Róbert mint trónörökös és már mint király is, több ízben Nagy Lajos király és mások.)

A monostor épületeinek elrendezéséről csak a törököktől a XVII. század végén visszahódított Pétervárad osztrák mérnökök által felvett alaprajzi segítségével és alapján lehet következtetni, amelyeket ma Bécsben őriznek, habár addig az időig nem maradtak meg a középkori állapotok.

A monostor, a templom és az épületek külső, ovális körben futó palánkkal és téglalap alakú erős belső védőfallal körülzárt területen álltak. A korabeli arányokat véve alapul Isten háza a monumentális templomok sorába tartozott. A szentély irányába enyhén keskenyedő főhajóból, a szentély közelében mindkét oldalon csatlakozó egy-egy egyenes záródású mellékzentélyből állt. A templom főtengelye megközelítőleg K-Ny-i irányú volt. A főszentély poligonális félkörívben záródott.

Hasonló alaprajzú ciszterci templom a Kárpát-medencében a középkor folyamán még csak az erdélyi Kercen épült. Tornya egyiknek sem volt, mert a ciszterci rend előírásai a nagyméretű tornyokat tiltották. A török közelédtenek hírére a szerzetesek elmenekültek.

Az 1526-ban lezajlott invázió során, a korabeli feljegyzések szerint, az erődöt kétheti heves ágyúzás után, július 27-én foglalták el a törökök. A belső vár eleste után az életben maradt védők a várfalba épített két torony egyikébe húzódtak vissza és csak elkeseredett harc árán győzték le őket. Alapy György várparancsnok is ott vesztette életét.

A török hódoltság alatt bár a templom nem dőlt össze, az épületek leronyolódtak, s a keresztény felszabadítók romos maradványok fogadták, amikor 1687 augusztusában Péterváradot elfoglalták.

Ezt követően az osztrák vezérkar rögtön elhatározta, hogy azon a helyen bevehetetlen erődöt építenek. Öt év után, 1692 októberében nekifogtak a ma is látható erődrendszer építéséhez. A munka közel száz évig tartott. Az építkezésekkel párhuzamosan robbantásokkal bontották le az útban levő régi falakat és épületmaradványokat, ezzel teljesen megsemmisítve a középkori maradványokat.

A SZABADKAI SZENTKÚT - BUNARIČ-INTERETNIKUS VONATKOZÁSAI

(1.)

ABÁCSKAI katolikusok körében napjainkban is nagy hagyománya van a különféle kegyhelyek látogatásának. A zarándokutak mindig is fontosak voltak a szabadkaiak vallási életében. Egyik bunyevác adatközlőm szerint a régiék úgy tartották: arra kell törekedniük, hogy életük folyamán legalább egyszer elmenjenek a gyűdi Máriához. Ezek a zarándoklatok annyira népszerűek voltak a városban, hogy a múlt század hatvanas éveiben a Jakobcsics család még alapítványt is létrehozott a búcsúosk megsegítésére. Tanyájukon, Tavankúton, külön fészer építettek pihenőhelyül, haláluk után pedig tíz lánc földet hagytak végrendeletükben az alapítványra, hogy annak a jövedelméből a tanyájukra betérő búcsúsokat illő módon megvendégteljék.

A búcsújáró helyek úti célja a különböző korszakokban változó volt ezen a vidéken. A XVIII. században közkedvelt volt a bácsi kegykép. A csodavető Mária-kép kultusza II. József (1741-1790) tiltó rendeleteinek a következtében hátrébb szorult. A múlt században a szabadkai bunyevácok Gyúd mellett Hajósra, a magyarok pedig a szegedi alsóvárosi búcsúba jártak. Az utóbbi tiszteletére még énekeskönyvet is kiadtak a helyi nyomdában.

Ha távolabbi kegyhelyre indultak búcsúba, akkor a gyülekező korábban a székesegyház előtt volt. Indulás előtt misét hallgattak, majd megáldotta őket a székesegyház plébánosa. Amikor hazatértek, akkor is a templomhoz érkeztek a gyalogos zarándokok.

Az első világháborút követő impériumváltozás következtében az egykori kegyhelyek elérhetetlenek lettek az iteniek számára. Ekkor válnak jelentősebbé a helyi szentkutat: Doroszló és Tekia. Tömegesen látogatják őket, de ebben az időben fedezik fel a szlavóniai Almást is.

A hetvenes években, amikor Jugoszláviában könnyen lehetett utazni, a plébánosok külföldi zarándokutakat szerveznek, ismét elmennek Gyűdre, de a nevezetes európai búcsújáró helyek lesznek népszerűek: megfordultak a bácskaiak Lourdesban, Rómában, Lorettóban, Máriacellen, Chenhostowában, Csiksomlyón. Természetesen tömegesen látogatják a jugoszláv kegyhelyeket, Mária-Bisztrícét, s a polgárháború kitöréséig többen megfordultak a legújabb kegyhelyen, Medugorjában is. Ahogy illik, az utóbbinak is megszerkesztették az énekeskönyvét.

A vallásos turizmus nem szorította hátréba a helyi szentkutat látogatását: a doroszlói, tekiai és a szabadkai központi búcsún sok ezren szoktak jelen lenni. Az itteni katolikus lakosság azonban úgy véli, hogy Doroszlóra inkább a magyarok, a sándori Bunaričhoz viszont főleg a bunyevácok járnak.

A sándori Szentkút kialakulása

Nincsenek pontos adataink arról, hogy mióta járnak a szabadkaiak a Palicsi-tó délkeleti partján levő kegyhelyre. Ivány István (1845-1917) helynévtára és a Borovszky-féle vármegye-monográfia sem említi. Pedig 1885-ben már megemlékezik róla a helyi sajtó, 1891-ben pedig arról olvashatunk, ugyancsak a helyi lapokban, hogy jó lenne, ha a vasútigazgatóság a Szentkút közelében létesítene egy megállóhelyet. A szabadkai Törté-

nelmi Levéltár (SzTL) kéziratos térképei még helynévként sem jelzik a Szentkutat. Szekeres László helynévgyűjteményében sem találjuk a Sándor címszónál, azonban azt hisszük, hogy a Szentkút környékét jelöli meg egy középkori falu lelőhelyeként.

Az első részletes leírást a kegyhelyről 1911-ben a Danicában találjuk. A cikk írója szerint Sándor falu közelében már ősidők óta volt egy forrás, ahol gyakran megpihentek a fáradt vándorok, mivel az a régi Pétervárdai út közelében volt. A forrás mellett ittvalók állataikat a pásztorok is, ugyanis itt volt a közeli falu közlegelője. Az utasok és a juhászok is észrevették, hogy a forrásnak gyógyító ereje van. Az itt lakó pravoszlávok és katolikusok úgy vélték, hogy csodás gyógyulás történt, ezért szent helynek tartották a forrást.

A jándori sándori keresztények papjaikhoz fordultak, hogy szenteljék meg a helyet, de sem a katolikus, sem a pravoszláv egyháziak nem akarták megáldani a forrást. A helyi szerb gazdák, élükön Iljka Mijatovval, annyi pénzt összegyűjtöttek, hogy egy kisebb fülkét – melybe egy Mária-ikont is tettek –, valamint egy fakeresztet emeltek. A falu szerb pópája, amikor 1885-ben elkészülték a munkálatokkal, maga is hozzájárult a költségekhez, majd beszentelte a keresztet és a kegyképtartó fülkét. Ekkor határozta el, hogy a Vodica slávját (védszentünnepét) a későbbiekben Nagyboldogasszony napján tartják meg.

A jándori katolikusok csak öt év múlva állítottak feszületet, a helyi plébános azonban nem szentelte meg. A pravoszláv kegykép mellett a sándori egyház évente megtartotta a slávát, melyre eljártak a katolikus hívók is. A katolikusok 1900-ban építék fel a kegyképtartó fülkét. Ebben az időben újítják meg a görögkeleti képtartó is. Ekkor már tömegesek a nagyboldogasszonyi szerb egyházi szertartások. A délutáni táncmulatságra, a kolóra, vagy a sabborra mindkét vallási felekezet fiataljai eljárnak. A katolikusok azonban nem a slávára mentek, hanem a búcsúba.

A Danicában olvasható ismertető a délszláv nemzeti ébredés idején íródott, ezért nem mentes a poénokai felhangoktól sem, a végkövetkeztetés pedig a következő: "Egyszóval a sándori Szentkút sem római katolikus, sem pedig görögkeleti, hanem szláv. A sándori szentkút a bunyevác és a szerb nép testvériségének a jelképe." Meggyőződésünk azonban, hogy már ebben a korai időszakban sem kizárólag a szerbek és a bunyevácok jártak engesztelődni Máriához, hanem a környékbeli magyarok is. Jelentősége az első világháború után növekszik, ekkor már több ezer hívő látogatta a körzetből.

Írásos adatokat a szabadkai Történelmi Levéltárban tehát nem találunk a kezdeti időszakról. Az első jelentősebb irat 1925-ben keletkezett, melyben a sándori pravoszláv egyház arra kéri a város szenátusát, hogy három kapa földet ajándékozzon a plébániának a Vodica közelében, hogy ott fölépíthessék a gondnoki lakást. A beadvány első része érdekes számunkra, mert kiderül belőle, miért jártak a görögkeleti vallásúak a Vodica-é: „A szentásznak tajjai is tudják, hogy Sándorban van egy Vodica, melyet a mi népünk is tisztel, mert szent helynek tartja. Ha beteg, ha bajban van, vagy leli vigaszt keres, akkor látogassa. Különösen sokan jönnek Nagyboldogasszonyra a slávára.” (SzTL.F: 2.23/1925) A városi tanács egy év múlva teljesíti a hívők kérését.

BESZÉDES Valéria

TUTAJHÁZAK ZENTÁN

ASZEGED környéki tutajházakról először Bél Mátyás (1684-1749) 1730 körül kiadott Csongrád és Csanád megye leírásában adott hírt: „...kevesen építik házaikat rakott falból, s legtöbbször sövényfalaként földre tűzött nádat használnak, előbb erősen sűrű sorokban megkötözik majd sárral betapasztják...”

A múlt századi leírások a tutajfalat, a tutajházat tulajdonképpen a favázás kialakított falvázlatok közé sorolják, ahol az oszlopokkal kialakított váz közé nád- vagy gyékényköteget használtak kitöltő elemként. Juhász Antal e témával foglalkozó munkájában (*Vázás szerkezetű sártalak Szeged környékén, Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1988-1*) idézi Nály József erre vonatkozó kijelentését. Ő így értelmezte a tutaj szót: nád- vagy gyékényköteg. A tutajos ház pedig vízenyős helyen oszlopokra és nádtutajra építettek. Nály azt is megemlíti, hogy gyékénytutajon tanultak úszni a Tisza melléki gyerekek.

Tutajházat úgy készítettek, hogy toposokat (oszlopokat) ástak le, ezeket korlátokkal látták el, az így kapott váz közé pedig feltűzött nádat, napraforgószárat helyeztek, majd jól betapasztolták. Általában a szegényebbek építkeztek így. Ehhez hasonlóan Kelebián, Ludason „gömölyés” falazott házakat építettek, amelyek lényegében faszkeretű vázas házak. Szalmás sarat (gömölyét) raktak a váz közé. Erről Beszedes Valéria írt a ház című munkájában.

A képen bemutatott zentai tutajház alig tér el az említettektől. Mint építési technika e század 30-as évtelében jelentkezett, amikor országos méretű volt a gazdasági válság, a szegénység. Az építés módját Molnár Sándor (szül. 1913) zentai falverő bandagazda mondta el. Úgy emlékezett, hogy a régi „Jugóban” (a két világháború közötti Jugoszláviában) Zenta Kukucska nevezettségű részében létesítettek ezeket az alacsony épületeket a szegény halászok és béresek részére.

Ahol véget ért a régi rakpart, ott kezdődött a „lápok” (fenyőtutajok) birodalma. A századforduló idején itt voltak a zentai fátalepek. Ezek végében van Zenta Kukucska nevű szérűje. Ku-

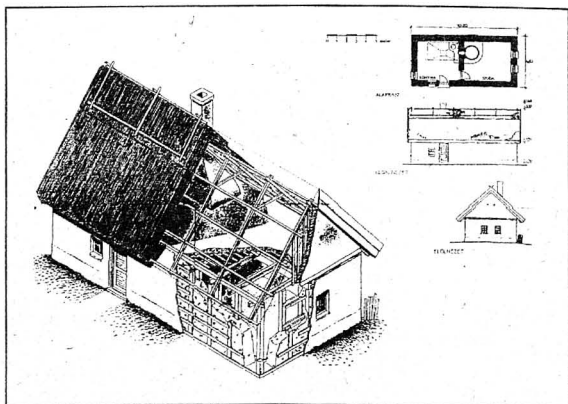
kucska a Tisza ártérperemére épült, ahol a múlt század 90-es éveitől épültek földbe vajt kunyhók, fal nélküli putrik. Ez a város legdélebbi lakónegyede, amely állandó árvízveszélynek van kitéve. Nem véletlenül kaptak itt helyet a legszegényebbek, akik a század elején főleg halászzalatt, kosárréteggel keresték kenyerüket. Közeli voltak a vesszők a lelőhelyhez: Mákoshoz és Nagybátkához. Kukucska utcai szűkek, sűrűn beépített, kis udvarú házzalakkal. A kunyhók patosza legalább 2-3 lábnyi mélységben volt a föld felszíne alatt. 1914-ben betiltották az építést Kukucskaiban. Szélsőséges esetek fordultak elő, mint Cvetko Djatkov és Varga János példája is bizonyítja. Velencéről, a vízre épített városról hallván, 1904-ben ők is hozzáfogtak a cölöpös építkezéshez. Ehhez nem kértek engedélyt, ezért a rendőrség letiltotta az építkezést és minden más cölöprendszeres építkezést elutasított. A korlátozás ellenére a helyzet az I. világháború után sem változott.

Az általában kétosztalú (szoba-konyha) zentai tutajházak területe nem volt nagyobb 4x10 méter alapterületű téglánynál. Ennek területén 20x20-as fákat ástak le 30 cm mélyen, melyeket slippereknek neveztek. A slipperek falójában kimustrált vasúti talpfák voltak, amelyekhez – mivel 1929-ben cserélték Goliatra a vasúti nyomvonalat – akkoriban olcsón hozzá lehetett jutni. A slipperek egymástól 80 cm távolságra álltak, magasságuk egy szekrény magassága (körülbelül 2 méter) lehetett. Megtörtént, hogy ilyen magas sem volt, ilyenkor, beköltözéskor, a szekrényt be kellett ásní a földre. A slipperekra 10 cm-ként vízszintesen sinderléceket szögeztek. Az így elkészült váz közé szalmás sarat raktak. A fal vastagsága a tapaszással elérte az 50 centimétert is. Az építkezés nem időt vett igénybe, tíz ember egy nap alatt elkészült egy házsal, melynek nyílásait a váz határozta meg. Még építés közben berakták a stékeket (gerendákat), amelyeket később ék alakban alul kivágtak. Csak kiszáradás után került sor az ajtó és az ablak beállítására.

A zentai tutajház érdekessége a fal szerkezetében rejlik. Egyediek. Építésük nem bizonyít semmilyen új falépítési technikát, inkább a szükséghelyzet kiváltotta emberi leleményt igazolja. A zentai „töbrétegű”, leleményes vázszerkezetű tutajházból nem hiányzik a gazdaságosság, a szerkezeti és az ésszerűség. Megjelenését szociális szempontokkal magyarázhatjuk ugyan, mégsem hagyhatjuk figyelmen kívül a faszkeret összetettségét, az ősi falépítés különböző technikáira emlékeztető szerkezeti fogások alkalmazását (sövényfal, palánkfal, fecskerekátsfal építési mód együttes alkalmazása). Bizonyíték ez arra, hogy szükség esetén a nép alkalmazkodni képes és rátermett.

Zentán a valóságban nem tudunk ilyen házat bemutatni (az 1970-es árvíz igencsak megrongálta a város Kukucska részét, ahol a házak nagy részét átépítették, vagy új házak épültek), ezúttal is csupán rajzon, melyet Balassa Endre készített 1991-ben.

VALKAI Zoltán

AZ 1750-BEN ÚJRATELEPÍTETT TOPOLYA

(1.)

TOPOLYA településtörténete a török hódoltság előtti időkre nyúlik vissza. Az írott források, a régészeti ásatások, de a szájhagyomány is (melynek legtöbbször elfogadható valóságalapja van) bizonyítják, hogy Topolya Fybaych, illetve Kis Bajsa néven már a XV. században létezett. Talán nem éppen a jelenlegi település helyén, hanem valamivel délebbre (a vágóhidtól dél-nyugatra), a nevezetes Pusztatemplom-domb környékén. Nyilvánvaló, hogy a település kora esetünkben nem feltétlenül egyezik a róla vagy vele kapcsolatban, olykor szintén véletlenül előkerülő dokumentumok keletkezésének dátumával, hiszen, ki tudja, ezek a települések hány évtizeddel, esetleg évszázaddal korábban szerveződtek? Fybaych neve Mátyás (1443-1490) király 1452-ben anyja, Szilágyi Erzsébet (?-1483) számára kiadott, a helytörténet-szek által manapság sokat idézett adománylevelében és néhány, a török hódoltság előtti okmányban is szerepel.

A Topola elnevezés a szerbektől származik. Ugyanis bizonyos vidék szerb már a korábbi évszázadokban is élt ezen a néven, elsősorban a Duna, Száva és a Tisza mentén, ahol birtokaik is voltak, templomokat és kolostorokat építettek, sőt olykor jelentős szerepet játszottak a közéletben is. A törökök balkáni előrenyomulása idején, a szerbekre tragikus kimenetelű első rigómezei (kosovói) csata 1389-ben, majd a félévszázaddal később (1448) lezajlott, szintén vesztes rigómezei ütközet után újra sok szerb hagyta el otthonát és keresett menedéket a magyar korona fennhatósága alá tartozó vidékeken, tehát Magyarországon, ahol a magyar lakossággal egyenlő jogokat élveztek s résztvettek a törökök ellen meg-megújuló háborúkban is. Mindez kedvező feltételeket teremtett a további beszivárgásokhoz. A folyamat, a törökök magyarországi előretörése, a sordóntó mohácsi csata (1526) után, majd 150 esztendősen litteni uralmuk alatt is tartott. A magyarok számára végzetes kimenetelű mohácsi csata után a törökök hamarosan elfoglalták Magyarország déli és középső részét, fel, egészen a Felvidékig. A török elől elmenekült vagy lemeszárított magyar lakosság helyén jórészt a déli végekről feljebb vonuló, mint tömegesebb létszámban érkező szerbiai szerbek helyezkedtek el. Ez történt Fybaychal és a legtöbb bácskai faluval is.

A felállított török közigazgatás a rendszeres adóztatás végett többször végeztetett részletes összeírást az adókötelezett lakosságról. A szabadkai nahijében (járásban) 1570-ben végzett összeírásban Fybaychot (18 adóköteleessel) Kis Bajsának, „másként Topolá”-nak nevezi. Megjegyzendő, hogy Szelepcsényi György (1595 körül-1685) érsek 1665-ben végeztetett egyházi összeírásában a falu már egyértelműen Topola néven szerepel. Egy 1689-ben, a törökök kiűzése után kiadott osztrák katonai rendelet előírja, hogy Topolly falu 60 háztartása 1200 fo-

rintot köteles befizetni, továbbá a nagyszámú katonaság felé kitarásának biztosítására 22 köböl búzát és 24 marháti köteles beszolgáltatni.

Érdekes adatot közöl dr. Dušan Popović a *Srbi u Bačkoj od kraja osamnaestog veka* (Szerbek Bácskában a tizennyolcadik század végéig) című könyvében. Az 1699. évi összeírásban az egykori Topolya, Ómoravica, Pacsér, Csantavér stb. helységek már csak mint puszták szerepelnek. Említi egy 1692. évi összeírást is, de adatok nélkül. Az 1699. évi összeírásból kiemeli a szomorú adatot, mely szerint a törökök kiűzése után megmaradt és még akkor is lakott ötven bácskai falu mellett 150 elpusztult, itt volt település neve is a listán szerepel.

A most már hivatalosan is pusztaként nyilvántartott Topolát Kula és Emusitz pusztákkal együtt a Péterváradai Sánchoz csatolták. A 26 153 katasztrális holdnyi Topola pusztát például 1734-ben évi 216 forintért bérbé adták egy Sztátyi Bogdánovity nevű határőrnek (nyilván tisztnek), aki Topola és Bajsa pusztán a következő állatállománnyal rendelkezett: 100 igavonó barom, 295 hízó marha, 300 borjú, 100 meddő tehén, 200 darab üsző és bika, csikaival együtt 60 kanca, 30 meddő kanca és 50 darab 3 évesnél idősebb ígás ló. Ezenkívül a bérlő egy holdnyi szántót is birt. Ezért évi 216 forintot és 75 dénárut (a forint váltópénze) fizetett.

Az elpusztult Fybaych helyén vagy annak közelében (mai helyén) az új települést kétségkívül a szerbek hozták létre és ők adták neki a nyárfát jelentő Topola nevet. Habár a jelenlegi Testvériség-egység lakónegyed helyén volt egykori falurész a „régí öregek” nemrég Tá-bánnak nevezték, nem bizonyos, hogy e helységben számottevő török is élt volna, habár a török lakónegyed elnevezése erre utal. A török elnevezés mára már kiszorult a közhasználatból, s csak néprajzi és helytörténeti feldolgozásokban szerepel.

Az ellentmondásosan tűnő adatokból, utalásokból nem világos, hogy a falu szerb lakói mikor hagyták el a falut, vagy áldozatul estek volna a török háborúknak? Esetleg a Rákóczi-féle szabadságharc (1703-1711) idején vesztet volna el, amikor a magyar és szerb hadak kíméletlenül irtották egymást, beleértve a lakosságot is? Esetleg elvándoroltak. Legvalószínűbbnek tűnik az utóbbi feltételezés. Ki tudja? Tény, hogy a népes falu, az egykori Fybaych, a Kis Bajsa, illetve Topola, valamint az őslakosság emlékeztében még ma is elevenen élő Pusztatemplommal, magyar majd szerb lakosságával együtt elsodor-ta a történelem vihara, helyén fűvel és gazzal benőtt pusztaság maradt...

FELKÉSZÜLÉS UTÁN, VETÉLKEDŐ ELŐTT

Gyorsfénykép a Bácsország-táborozásról

IDÉN két csoportban kellett megszervezni és megtartani a Bácsország honismereti tábort a Ludasi-tó partján. A Vajdasági Magyar Pedagógus Szövetség (VMP Sz) és szerkesztőségünk kora tavasszal közösen meghirdetett, A csodaszarvas elnevezésű pályázatára ugyanis több mint ötven általános és középiskolás tanuló jelentkezett egész Vajdaságból. Pedig ezúttal csak „belépővel” lehetett eljutni a Róka-tanyára. A pályázóknak előzőleg a honfoglalásról vagy helytörténet-ismeretből szakdolgozatot kellett írniuk (az összefoglalót erről lásd a Bácsország augusztusi számában) és csak ennek alapján kaptak meghívót az egyhetes ingyenes táborozásra.

Ismert régészek, történészek, néprajzosok és egyéb profilú szakemberek (Beszedes Valéria, dr. Horváth Mátyás, Hovány Lajos, Hulló István, Lalia Gábor, Ricz Péter, Szekeres László stb.) tartottak előadásokat. Azonkívül, hogy mindkét csoport bejárta a környéket, kirándult Vajdaság nevezetesebb helyeire (Topolya, Becse), sőt felkereste az araci pusztatemplomot is.

Kóci András szabadkai gimnáziumi és Weiss Rudolf általános iskolai történelem szakos tanár vezetésével az első váltásban (lásd 1. képünkön) középiskolások vettek részt a honismereti tábor munkájában, éspedig *Adáról*: Ferenci Dóra, Horváth Edvárd, Hugi Richárd, Máriás Leonárd, Pásztor Zoltán, Török Éva; *Budiszaváról*: Borbás Júlianna, Kalapáti Angéla, Kalapáti Klára, Gőz Krisztina, Úrfi Mónika; *Csantavérről*: Faragó Karolina; *Kanizsáról*: Apró Gabriella, Losonc Agnes, Váradi Livia; *Ómoravicáról*: Tóthpál Tünde; *Szabadkáról*: Bálint Zsolt, Dankó Dénes, Novák Mónika, Pásztor Bálint; *Temerinből*: Losonc Dávid.

Az általános iskolásokkal ott volt a táborban a többi közt Király Verona tanárnő, valamint Tóth Erika, aki mindkét csoportnál a háziasszony szerepét töltötte be. A résztvevő diákok *Adáról*: Juhász Gábor, Krizsák Ferenc, Krizsán Mónika, Mrkušić Katarina, Szabó Hermina, Szaszúr Szabrina, Varga Vida, Zolcer Eszter; *Budiszaváról*: Ország Lídia; *Kanizsáról*: Bagi Zsolt, Farkas Beáta, Farkas Hajnalka, Mák Nóra; *Kishegyesről*: Laczkovics Annamária; *Muzsláról*: Kurunczi Mónika; *Szabadkáról*: Kemencei Attila, Kohajda Kornélia, Szalma Baksi Tamara; *Temerinből*: Hegedűs Ákos, Tóth Péter; *Topolyáról*: Fekete Gabriella, Kiskovács Ildikó.

Végül, de nem utolsósorban soroljuk fel azokat is, akik a táborozók mindennapi ellátásáról gondoskodtak: Baká Krisztina (Hajdújárás), Barsi Lídia (Kelebia), Dobrotka Gábor (Ada), Csöke Miklós (Radanovác), Fogarasi Ilona (Szabadka), Hulló Oszkár (Ada), Péty Mária és Tímea (Hajdújárás). A csoportképeket Szabó Attila (Szabad Hét Nap) készítette.

Jelenleg a szóbeli vetélkedő előkészületei folynak, amit szeptember 28-án bonyolítanak le Szabadkán, a Népkörben (lásd a 16. oldalt).

TÁJKÉP CSATA UTÁN

KOVÁCH Ernő (1825-1914) honvéderőrnagy volt a szabadságharc idején. Vagyontalan nemesi származású, apja megyei várnagy. A bjelovári katonaiskolán végzett, 1842-től hadfi volt az 5. tüzérezrednél, 1845-től nemesi testőr Bécsben. 1848. szeptember 20-án leköszönt és hazatért. 1848 szeptemberében belépett a honvédségbe, előbb százados, majd őrnagy volt. Mindvégig a déli hadszíntéren harcolt. Részt vett a kishegyesi csatában 1849. július 14-én, itt fogságba esett. Aradon várfogságra ítélték, 1856-ban kegyelmet kapott. Hosszú évekig fehérgyázigazgatója volt a lipótvári majd a váci fehérgyáraknak.

Személye számunkra azért érdekes, mert megírta emlékiratait, amely hat vasdos kötetet tesz ki. Ő emlékiratoknak nevezi, holott napra kezei jegyezte az eseményeket, ami inkább napló. Legérdekesebb számunkra az első kötet. Ebben többszáz oldalal át foglalkozik löbbeck a délvideki hadi eseményekkel. Írására a részvevő és a szemtanú hitelessége a jellemző. Mindent megfigyelt, mindent beszámolt. Ez az aprólékosága néha stílusának a kárára van, hiszen csökkentti írásának gördülékenységét.

Kovács Emlékiratai – Budapest, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrizik – eddig nem jelentek meg. Az alábbi közölt szemelvényben, amely először kerül nyilvánosságra, Öbecs környékét írja le (az öbecszei csata után – 1849. július 3-án éjszaka – elszakadva a főserégtől zászlóaljával annak keresésére indul. Eljutnak Péterterre a határára, ahol őrtizekkel látnak. Emlékiratját Péterterre táborozó magyar parasztokat találta, akik kérdésre elmondták, az őrtizek megtévesztésül szolgálnak, az ellenség higgja, a magyar főserégtől a falu határában. Itt éjszákának. Negyedikén reggel felébredvén):

Midőn szemem kinyitottam, az idő már világos volt, de a nap a látóhatáron még nem jött fel.

Az ég tiszta volt minden legcsekélyebb felhőtől ment, a levegő üde és balszamos illatú, kelet felé egy kis pír az égen, mely a napkeltét jelezte.

A tájakra tekinttem.

Előttünk egy patak csörgözött a legvirágzóbb pázsit közt, mely a tanyánkat három oldalról körveze. A patakon egy híd, mely Öbecsere vezetett.

Előttünk egy lakatlan csárdá állott, melynek lakói a háború zajától elriasztva, üresen hagyták azt s elmenekültek ismeretlen vidékre.

Balra tőlünk nagybób távolságban a Tisza vize fénylött mint egy ezüst szalag.

A látottak után Kovách őrnagy belovagolja a határt és hiteles képet rajzol a látottakról. Leírásaiban – mint általában Emlékirataiban mindenütt, itt is többszörű, néhol cikornyás. Mindez azonban nem csökkentheti mondanivalójának értékét, hiszen a szemtanú hitelességével ír az 1849. július 4-én látottakról, tapasztalatakról:

Itt látunk óta az egész tájké nagyon szomorú kifejezést nyert. Azóta egy ázsiai sáska sereg lepte el ezt a vidéket, mely az egész mezővizsgálm. Közöttük két különböző színű és nagyságú találtam. A legnagyobb részük nagy kövérek voltak, körülbelül mint a mutatógépjarm vastagságú, de annál rövidebb. Ezek színe volt, egy az egésznek, szürkészöld, szárnyaik, lábaik, fejük, csápjaik, mint a közönséges réti sasoké. A másik sokkal kisebb részök, ennél kisebbek és vékonyabbak voltak s színök tiszta élénk színű sárga-fekete volt, a testökön keresztül egyforma keskeny szegletekben menő csíkokkal: ilyen formában.

Aki a naplót írta: Kovách Ernő

Én úgy gondolom, hogy ezek nem lehettek két fajtak, hanem a kisebbek és sárga-feketéek lehetnek a híresek, és a nagyobbak szürkészöldek a növények!

Ezek itt most a tojásból keltek ki, melyeknek elődei múltévben Ázsiából repültek eddig s tojásaikat itt lerakták, melyeket a háború végett a lakosság nem írhatott ki.

Azonban amennyi sáska itt volt, aránylag annyit egyuttal a gölya és seregely, melyek velök nyomban mentek és ezeket ették.

Napközben láttuk a látóhatáron egy felhőt feltűnni, azonban amint közelbe érkezett, nagy zörgést hallottunk. Ez sáska sereg volt, melyek a repülésben rendkívüli menyőrgést csináltak.

Amint ezek elhúzódtak, megint láttunk utánok húzódni egész felhő mennyiségben, azok voltak gölyák. Ezek után megint felhő mennyiségben seregelyek. Amint azután a sásákak leszálltak, a gölyák és a seregelyek közéjük. Megfoghatatlan volt, hogy honnan jött össze ezen óriási mennyiségű gölya és seregely? Több országból gyülekeztek itt össze.

A sásákak ugyan szemtelenekek voltak, hogy egy csapat egyenesen a táborunkba szállott le, úgyhogy tele lett ruháink, fejünk sásákkal s kezünkkel ráztuk le azokat rólunk.

Én a kardomat kirántottam és úgy vadgáltam őket reptükben körülöttem a levegőben. A honvédeknek is mindenüket tele lepték a sásák. Volt közöttük avégett kiabálás és tréfa.

Nem elég volt ennek a szerencsétlen vidéknek ezen emberitől háború, de ehhez csatlakoztak még a sásák és a kolerai Az Isten csakugyan háromszoros csapást mért erre a vidékre!

Azután a csatatér tekintetem meg.

Tele volt a már feloszlott emberi és lóhullákkal, amelyekből a madarak és csatológók kuták a puha részeket nagyobbbrézt felemészítették. Legtöbbször már csak a csontvázak fehérltek a földön, s csak a mellett heverő rongydarabokból lehetett felismerni, hogy miféle csapathoz tartozhatott azon szerencsétlen.

Itt meg a hollók és varjak voltak nagy mennyiségben. Ahol meg ezeket láttuk szállingózni, tudtuk, hogy ott elesett hullák hevernek, amelyek ezek még mindig élőködnék!

Agyúgolyók is olyan mennyiségben heverték szét, hogy estélyig honvédeimmel csak a mi kornyékunkról többet 200-nál szedettem össze.

Ennélfogva gondolhatni, hogy most ezen vidék milyen borzasztó látványt nyújtott.

Amerre csak a szem nézett, mindenhol csak leégett s elpusztított házakat és tanyákat láttunk. A fű a földön gyökérig lerágva s sásákkáttal, mintha csak tüzsel lettek volna leperzselve.

Azután mindenhol csak emberi és lócsontvázak heverték, körülöttük holló és varjú csapatokkal. A táborunk mellett meg sok görhes és eisoványodott kuták ólálkodtak valami eleség után lesve. Ezek mind az elpusztított Öbecsze és tanyáiról valók voltak, melyek élelmet nem kapva, seregesen a tábor után vonultak a hulladékok felszedni...

HERCEG FERENC LEVELE

Tekintetes Városi Község!

Mély tisztelettel alulírott irodalmi társaság Petőfi Sándor nevével ajkán, mint kérelmező járul a nemes V á r o s színe elé. Kérjük, hogy méltózzassék minket, magyar írókat, a Petőfi-muzeum létesítésében segíteni.

Harmincz esztendő óta gyűjtjük a nemzet legnagyobb lantosának, Petőfi Sándornak, tüneményes pályafutására emlékeztető ereklyéket. Fáradozásunk oly sikeres volt, hogy ma a Petőfi kezétől eredő kéziratok versek és levelek, a Petőfira vonatkozó egykoru fejegyzések és okmányok, a Petőfi használatában volt butorok, ruhák és egyéb emléktárgyak, a Petőfit ábrázoló képek és szobrok egész tömege van birtokunkban. Ezekhez járul páratlan gazdagsága Petőfi-könyvtárunk, mely magában egyesíti mind azokat a nyomtatványokat, melyek Petőfiről honi és idegen nyelven megjelentek és melyek a magyar költészet világraszóló dicsőségének bizonyítéka.

Mind e kincseket alkalmas hely hiányában évtizedeken át a magyar közönségtől elzárta, ládákban kellett megőriznünk. Szívbeli vágya minden magyar írónak, hogy e méltatlan állapot véget érjen egy Petőfi-muzeum alapításával és hogy a hálas nemzet ugyanabban a megítélésben részesítse legnagyobb lantosának génuszát, melyet más nemzetek Petőfinéi kisebb költőiknek is meg tudtak adni.

Hoogy megvalósítsa a Petőfi-muzeum tervét, a Petőfi-Társaság tulajdonánál megszerezte a Budapesten, Bajza utca 21-ik szám alatt levő Feszty-féle házat, melynek Petőfi ifjúkori barátja és lelki kiterestvére, Jókai Mór, egy évtizeden át volt lakója.

E házban akarjuk elhelyezni Petőfi ereklyéit, ugyiszinten Jókai Mórnak reánk maradt emlékeit, egy, a magyar nemzet szel-

lemi ébredésének korát jellemző irodalmi muzeum keretében. E ház lesz a Petőfi-ház.

A Petőfi-ház nemcsak kegyeletes emlékmű lesz, hanem egyszersmind temploma és nevelőiskolája Petőfi és kora tiszta, lángoló és fennszárnyaló hazafiságának. Hirdetni fogja jövőendő nemzedékeknek is, hogy a mai Magyarország a nemzeti kultúra erejének köszönheti megújulását. Emlékeztetni fog reá, hogy a világirodalomban az a magyar költő nőtt a legmagasabbra, a ki legmélyebben gyökerezett a magyar anyaföldben.

Tervünk megvalósításához oly törzsvagyonra van szükségünk, mely örök időkre biztosítja a Petőfi-ház fennállítását.

Ezeket előrebocsátva, mély tisztelettel esedezünk a hazafiság és a nemzeti művelődés ügyéért nemes V á r o s Községéhez:

Megemlékezve a nagy szolgálatokról, melyeket a magyar irodalom úgy a multban, mint a jelenben a nemzetnek tett és tesz, méltózzassék a Petőfi-ház alapja javára egyszersmindenkora egy pénzösszeget megajánlani és azt a Petőfi-ház vagyonát gondozó Magyar Földhitelezetethez /: Budapest, V. Bálvány utca 7. / átutalni.

Mély tisztelettel és hazafias ödvözlettel, a Petőfi-Társaság nevében:

Endrői Sándor	Herczeg Ferenc*
alelnök	elnök
Budapest, 1907. április 15-én.	

* (1863-1954)

Közzétette: M. L. Forrás: Szabadkai Történelmi Levéltár (SZTL), Városi Tanács X.43/1907. – A Városi Tanács 250 koronát utalt át a Petőfi Múzeum létesítésére.

A SZABADKAI GAZDÁK JÉGBIZTOSÍTÓ SZÖVETKEZETE

ASZÖVETKEZETI mozgalom fejlődése elsősorban Európához fűződik. Némi késéssel nálunk is követték e szövethetési tapasztalatokat. Mellőzve a háború utáni kényszer-szövetkezés negatív tapasztalatait, megállapítható, hogy a tagok érdekvédelme és segítése volt a cél. A szövethetetek ugyanakkor integrátori feladatokat láttak el, mert sok tag képviselőseleiben jelentek meg a pénzi piacon, továbbá mint beszerzők, áruszállítók, szolgáltatók stb. voltak. Többféle szövetkezet alakult és működött vidékünkön is.

A szabadkai gazdák a múlt század végén érdekes kísérletbe fogtak. A biztosító társaságok ellen szövetkeztek. Miért és hogyan?

1897-ben a jégverés nagy károkat okozott a mezőgazdaságoknak. A biztosítók még nem rendelkeztek olyan jó adatbázisokkal, kockázatszámítási módszerekkel, mint ma, és veszteségük fedezésére két eszéközöz folyomadtak. Nehezen és akkor is rosszul fizettek, és 50-150 százalékkal feleltek a biztosítási díjakat. Erre reagált a gazdatársadalom. Egy részük nem kötött tovább biztosítást, mások a Gazdák Biztosító Szövetkezetének a megalakításában keresték a megoldást, Törley Gyula nagybirtokost és közzgazdasági előadót választották meg. A biztosítási

díjat métermázsánként 10 koronában határozták meg. A tagok kötelesek voltak minden koronás területet biztosítani, a pénzkezelést a takarékpénztárra bízták. Előirányozták a kárbeviselés módját, és pedig a 10 százaléknál nagyobb károk szeptemberi fizetését a szeptember 1-jei szabadkai piaci átlagár alapján. Azonnal jelentkeztek a kezdeményezés kritikusai is. Az újságok mégis példaértékűnek tartották a kezdeményezést és szélesebb alapokon is ajánlották a fatális önmegadás helyett. Két év múlva a Gazdák Biztosító Szövetkezte országos szinten már 1 600 000 koronás biztosítási alappal rendelkezett.

Az 1898-as kezdeményezés tehát termékeny talajra talált. Nem rendelkezünk azonban adatokkal a biztosító szövetkezet sorsáról. Két feltételezés lehetséges: 1./ Lemorzsolódott a tagság, mert a nagyobb birtokosok több előnyhöz jutottak; 2./ az ilyen szövetkezetek a piaci versenyben nem állták meg helyüket és bekebeleztek, „elnyelték” őket a biztosítók, vagy feloszlottak.

Szövetkezeteimlélemből ismeretes, hogy a szövetkezetek sikeres működését nem a sikeres érdekvédelem, hanem a társadalmi támogatás vagy a nagytöke szükevisgletel határozta meg. A piacnak tulajdonképpen integrátori munkájukat miatt volt szükség rájuk és létüket elsősorban ez szabta meg.

SOMOGYI Sándor

VISSZATEKINTŐ

A RÓMAI KŐ

ATÖRTÉNETI emlékek gyűjtésére s megőrzésére főképp korunkban nagy gond fordították, hogy egy részét a régiek mintegy műveikben legyenek megörökítve, másrészt pedig a találati hely egykori jelentékeny voltának feltüntetése céljából. Az európai kultur népek ezeket költenek nem csak saját földjük, hanem pl. Pompei, Trója, Ninive s más történelmi tekintetben fontos helyeknek régészeti átbúvárására is. Hazánk lépést tart e téren is a külfölddel, s a gondos kezek már eddigelő nagybecsű emlékeket hoztak a fölszínre, melyek díszére válnának bármely külhoni muzeumnak.

Ismeretes azonban, miszerint vidékünk amily szegény archeologiai emlékek dögében, ép oly kevés gond is

fordítottatott eddig az esetleg talán létezők felkutatására. E tekintetben érezhető főképp egy „történelmi” társulat hiánya, mely hivatva lenne a történelmi emlékek gyűjtésére s megőrzésére.

Ez alkalommal, hogy rövid legyek, azon római kőre akarom e lapok t. olvasóinak figyelmét felhívni, melyet dacára, hogy városunk központjában van, mégis kevesen ismernek, vagy ha láttak is, úgy látszik kellőleg nem méltányolnak. Azonban magam sem szándékozom annak régészeti értékét mérlegelni, lévén e sorok írója a régészet terén inkább műkedvelő mintsem műértő.

A sz. Ferencz rendűek temploma mellé épített torony oldalában láthatni ama fekete, körülbelül egy méternyi magas s talán fél méternyi széles követ, melynek feliratát a laikus részben az idők vihara, de főképp szélein a megszellőnek mindent befehéřítő vonásai miatt – leolvasni ma már alig képes. De a szerencsés véletlen mégis nélkülözhető teszi a feliratnak szakértő által megfejtését; amennyiben 1832-ben egyik nagyöntisztelendő atya által az akkor még olvasható szöveg le lett írva, kinek sziveségéből én is szerencsés vagyok azt közölhetni. A felirat szövege ez:

„D. M. (azaz Diis Manibus) Aurelia Vitalia Vix. An. XVIII. Aurelia Mukatra Vix. An. XVII. Aurelia Cusaia Vix. An. XIII. Primitiva Et Amelia Mater Infelicissima Filiis Et Sibi Fecit.”

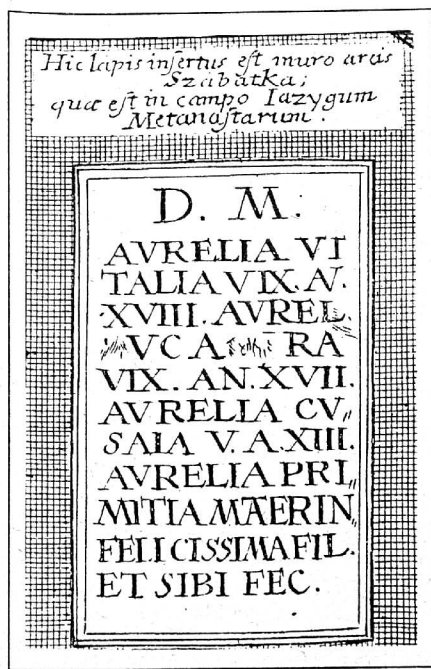
Első tekintetre látható, hogy római korbeli fennmaradt sirkővel van dolgunk. Hogy azonban honnan került városunkba s esetleg épen a torony oldalába, erről talán mások adhatnának felvilágosítást. Nagyon valószínű, hogy a Duna vagy dél Bácska valamely vidékéről hozott ide; mert római telep Szabadkán, sőt határában sem volt.

Őhajtható volna tehát emez emlék-követ, mint városunk egyetlen római emlékét, megővönd az idő behatásaitól valamely biztos helyre szállítani, hogy addig is, míg valamely szakértő által régészeti becse s a sirirat keltének kora megállapítható, a rongálás veszélyének kitéve ne lenne.

Csak ennyit akartam mondani.

Muhoray Gedeon.

Forrás: Szabadkai Ellenőr. 1880. 94. 1-2.

A római sírkő szövege és rajza L. F. Marsigli 1726-ban kladott Danubius Pannonico-Mysicus című munkájában (II. kötet, 56/Vl. melléklet)

* Ez a szöveg nem egészen azonos az átrmásolt és a képen látható felirattal. A római kőnek egyébként nyoma vesztett. (H. L.)

KÖRNYEZET, ÉLETMÓD, GENETIKAI TÉNYEZŐK

(2.)

ASOK patalógiás eset és fejlődési rendellenesség temetőtérképre való rávetítése alapján kitűnik, hogy ezek az esetek a temetőtérképen zárt egységben helyezkednek el. Ez arra enged következtetni, hogy a népesség endogámiás volt, tehát szűk körön belül házasodtak. Három egyed esetében (12., 18., 169. sír) figyelhető meg a legjellemzőbb tuberkulózisos elváltozások: blokkcsigolyák és gibbus Pottl (púp), a tuberkulózis eredetű caries a csigolyatesteken, az úgynevezett spina ventosa a 169. sír lábközépcsontjának palackujja.

Külön figyelmet érdemel a 7. sír csontváza. Az egyed daganatos megbetegedésben szenvedett. Csontépítő és -romboló elváltozások figyelhetőek meg a medencecsonton, felkarcsonton, bordákon és a lapockán. Nehéz lenne meghatározni, hogy hol volt(ak) az elsődleges daganat(ok), valószínű, hogy kettős előfordulású daganatról van szó. Két egyén esetében a végtagok gyengébb fejlettségét tapasztaltuk. A 34. sír csontvázában jobb oldali alsó végtagja sorvadt, a combcsonttest rendellenesen hajlott, feje szabálytalan alakú. Eredete valószínűleg veleszületett rendellenességre vezethető vissza, annál is inkább, mivel több más rendellenesség is megfigyelhető ugyanezen a csontvázon: a koponya- és a keresztcsontokon.

A 189. sír csontvázában a bal kulcscsont, lapocka, felkarcsont, sing- és orsócsont kisebb, mint az ellenkező oldalon. Oka az 5-7. nyakcsigolyákat érintő,

igen ritka „V” alakú csigolya közti izület, amely szűkíti a rést, amelyen a felső végtaghoz vezető idegszálak lépnek ki. Itt a 4. nyakcsigolyához csontosodott az 5. teste, a 6. az 5. csigolya íve. A kettő között kialakult izfelszín egyenetlen, „V” alakú. A 7. nyakcsigolya testfelszínei egyenetlenek, az 1. és 2. nyakcsigolya pedig blokkcsigolyát képez.

Szembetűnő a térdkalácscsonton, annak is a bázisán jelentkező fésűszerű képződmény. Ilyen tíz esetben fordult elő. A combizmok fokozott igénybevétele idézte ezt elő, történetesen a lovaglás.

Mindenképpen szólni kell az állizületekről, amikor különféle okok miatt (ficam, kötőszövet-gyengeség, izületi betegségek) az izületi felszínek eltávolodnak egymástól és ha nem kerülnek vissza eredeti helyükre, akkor állizület keletkezik. Ez látható a 42. sír csontvázában állkapocsizületénél. Bal oldalon az állkapocs fejecse deformált, magassága csökkent. Hasonló az elváltozás az 50. sír csontvázában is.

A 142. sírban talált jobb kulcscsont és az 1. borda között állizület képződött. A kulcscsont belső vége rendkívül megnagyobbodott, lapos, hátsó felszínén izületi vég képződött. A bal oldali kulcscsont mellkas felé eső izfelszíne is szabálytalan. Valószínűleg a mellkascsont elváltozása válthatta ki ezeket a deformításokat (azért valószínű, mert a csontváz hiányos, a mellkascsont hiányzik).

Az izületekről szólván érdemes megemlíteni a 22., 25. és a 142. sír csontvázában csípőizületét. A combcsont fejének kiscsigőre kitöltődött, sőt felrakódások láthatók rajta, minek következtében az izvápa deformálódott, csontburjánzás kezdődött.

A felsorolt elváltozások alapján – tekintetbe véve a veleszületett rendellenességeket, patalógiái elváltozásokat, s ezeket térképre vetítve – a temetőn belül csoportok figyelhetőek meg. Két kisebb család rajzolódik ki. A harmadik csoport az íjjasok csoportja. A legtöbb csigolyaváltozás náluk tapasztalható. Ez érthető, hiszen többnyire lovon ülő életmódot folytattak. A negyedik csoport az, amely – az elváltozások alapján – nem állt kapcsolatban az első három csoporttal.

VÉKONY László

Tuberkulózis eredetű gibbus Pottl (púp) a gerincoszlopon
(Röntgen-felvétel)

EGY, A „DUNÁNAK A TISZÁVAL... ŐSZVEKÖTÉSÉT... TERVEZŐ ESZME”

A Pest-Kanizsa csatornaterv szabadkai vonatkozásai (1.)

A KISS József (1748-1813) által tervezett Ferenc-csatorna 1795-től 1802-ig épült. Monostorszeg és Bácsföldvár között kötötte össze a Dunát és a Tiszát. Ezt megelőzően – Dóka Klára kutatásai szerint – Mikoviny Sámuel (1700-1750) 1735-ben, Balla Antal (1739-1815) 1791-ben készített Dunát a Tiszával összekötő csatornaterveket. Mivel a Ferenc-csatorna csak részben oldotta meg a kereskedelmet akadályozó közlekedési ügyét, ezért 1802 után – például a XIX. században is – születtek ilyen tervek: Vedres Istváné (1765-1830) 1805-ben, Beszédes Józsefé (1785-1852) 1839-ben, Boros Frigyesé (1824-1892) az 1860-as években és Koltor Lászlóé (?-?) 1894-ben.

A Beszédes-féle terv eredményeként – írta Góg Imre (1936) – „1839. szeptember 1-én Pozsonyban megalakult a Duna-Tisza Társaság”, aminek létrejöttét Széchenyi István (1791-1860) is szervezte. Az ügygel „A Dunát a Tiszával összekötő csatornáról” címen az 1840:38. törvény cikk foglalkozott, mégpedig ilyen bevezetéssel: „Azon részvény-társaságnak vállalata, mely báró Vécsey Miklós Szathmári főispány és báró Sina György elnöklötte és vezérlete alatt, a Dunát a Tiszával Pestről és Bácskáról, úgy ezen pontok vidékeiről Szegeddel, Csongráddal és Szolnokkal vagy vidékeikkel csatorna által összekötni szándékozik, ezennel a törvénynek oltalma alá vétetik.” Ezzel tehát a két folyót összekötő újabb csatornák kérdését törvénybe iktatták.

A XIX. századi csatornatervetek közül három – Vedres Istváné, Beszédes Józsefé és Boros Frigyesé – közvetlenül kötötte össze Pestet és Szegedet. Habár Vedres 1805-ben kiadott tervében e „hajókázható tsatornának valóságos helyét, a két végein kívül, úgymint: Szegeden, és Pesten kívül... meg nem határozta”, mégis azt javasolta, hogy a nyomvonal „Félegyháza, Ketskemét, Nagy Kőrös, Tzegléd”, „Városokhoz közel; vagy ami legjobb volna, éppen mellettük ássattatódna...”, mert az, úgy felelne meg leginkább a Tézának”. Beszédes 1839-es terve szerint a „Duna s Tisza közti, vagy is összefoglaló hajózható folyó-ághazt két helyen szükséges, úgymint: az egyik Pesttől Csongrádig; a másik Tolnáti, illetőleg Bácskától Szegedig.” E két csatorna „az orgoványi határban egyesül...”, s... „együtt van a sz. lélekű pusztá határáig.” Ide vezetett volna a pesti ág, azaz, innen folytatódott volna a szegedi: „Majsa mezőváros, Kömpöcz pusztá s Dorozsma mváros határán által futván”. Bár Beszédes világosan meghatározta ennek, a Vedres-féle javaslatlól eltérő csatornának a nyomvonalat, azt – az idézett 1840-es törvény cikk és Beszédesnek egy másik, 1844-ben készült munkája ellenére – később sem fogadták el egyértelműen. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a Pest és Szeged közötti csatorna nyomvonalaának változatai jöhettek létre.

Az alábbi összefoglaló, ami jórészt a szabadkai Történelmi Levéltár (SzTL) anyaga alapján készült, egy 1841-ben ídoszerűvé vált nyomvonalt változtat szabadkai vonatkozásait tekintti át. (A Petrovics- és Beszédes-féle munka felhasználni másolatát a budapesti Országos Széchenyi Könyvtárnak köszönhetjük.)

A levéltár 1841-es iratai között van egy keltezés nélküli, Gózon Imre által írt vélemény (l. a mellékletet). E szerint 1841-re a csatornatervetek közül a Pestet Szegedre kötő, nyomvonala alapján a Beszédes által javasolt terv vált időszerűvé.

Az 1840:38. „Törv. Cikkben ki jelölt választmányi Elnökség által fel szállított Törvényhatóságok és Kösségek között – áll az 1841-es szabadkai polgári jegyzőkönyvben –, melyek fölfein az érintett Csatorna átvonulandónak tervezetik, Szeged városa – a’ mennyiben határán keresztül a’ kérdéses Csatorna át vonuland – a’ hozzá való földet minden kisajátítás nélkül ingyen” felajánlotta, míg „Majsa és Dorozsma Városok ahhoz való földet csak kisajátítás mellett ajánlották” rendelkezésre bocsátani; „Halas városa” az 1841. június 1-i döntése szerint a „meg kívántató több kevesebb mintegy egy mértföldnyire elterülő határán átmenendő” folyam területi földet (Szegedhez hasonlóan – HL) ingyen átengedni, de e’ felül még a’ szükséges munkássokat is teljes erejéig ingyen ki szolgáltatni, sőt erejéhez és a’ Körül állásokhoz képest más egyébb áldozatokat is tenni magát késznek nyilatkozta.” Ezek szerint 1841-ben Kiskunhalas is érdekellett vált a települést eddig elkerülő csatorna ügyében.

Gózon Imre „azon eszmét” szándékozta „kellőbb világságra hozni, melyet Cs. K. Kapitány Petrovits Pál indítványozta, s’ mellyel Pestről Kaniság” vezettet volna a csatornát. Valószínűnek tartjuk, hogy Petrovits azonos azzal a Petrovics Pállal, akit 1905-ben Szinyei József (1830-1913) így jellemezte: „nyugalom. cs. kir. főhadnagy, Horvát- és Tórtország felkelő seregénél volt kapitány; a bánati csatornák vízipétszeti elmunkálatainak igazgatója és Torontál vármegye táblabírája.” Petrovics 1839-ben kiadott, bánati vízrendzéssel kapcsolatos munkája után 1839-ben Budán szintén kétnyelvű kiadványa jelent meg, igen terjedelmes címmel: „A’ Duna Pest, Bács, és Csongrád alsó magyar országi három vármegyéi fővénny-tengerében s’ fő mellék folyama a’ Tisza iránti viszonyában. Honfias javaslat igen nagy s’ országos hasznok megszerzésére., különös Buda Pest s’ a’ t. városainak jóvőre az áradásoktól megmentésére, és előkészület ezen nagy folyam szabályozására.” Petrovics javaslata szerint a „fő csatorna” „Pesttől egyenes irányban a’ Tisza... ki jelelt helyéig”, addig, amit „Kis Kanizsánál vagy Zentánál” vélt elfogadhatónak, nyúlt volna. Legfőbb feladatának, nem kizárva a hajócsatorna szerepét is, az árapasztást tartotta.

„A’ terv’ létesíthetése sem forogna itt legkisebb nehézséget szenvedni – írta Gózon Imre –, mert Pesttől egészi Isáki megmaradhatna a’ czélban vett (Pest és Szeged közti – HL) vonal, s’ csak Isáknál, a’ Kolon tó végén Orgovány helyett Páhnak venné útját s’ a’ Páhi lapon keresztül, a’ Kaskantyú Csárdától Keletré fekvő laposoknak, innét egy kis csekély homokos téren által, a’ Vadkert alatt levő úgy nevezett Bűdös Tó melletti lapon végig, egyenesen a’ Halasi határban eső Pirtói Tónak, s’ Pirtói lapon végig Halas Városa melletti Sostó, Keletfelőli részén, a’ Város Kaszálóján, Alsószállási osztott földeken keresztül Báro Orczy Nemzettség’ Kis Szállási pusztájának, hol is az úgy nevezett Kőrös ér kezdődőben, ennek mentében, a’ mennyiben pedig csavarogna, egyenes vonalban Szabadka alatt a’ Pality tavat magába foglalva Kanisának.” Ezek szerint Gózon a Petrovics-féle elképzelésen kívüli ismerhette Beszédes tervét is, így neki köszönhetően született meg a Pest-Kanizsa-csatorna nyomvonalaának első részletes leírása.

FELHÍVÁS A VETÉLKEDŐRE

A Vajdasági Magyar Pedagógus Szövetség (VMPSz) és a Bácsország szerkesztősége a honfoglalás 1100 éves jubileuma tiszteletére vetélkedőt szervez

A CSODASZARVAS címmel.

Részt vehetnek azok az általános és középiskolás tanulók, akik jelen voltak a VMPSz és a Bácsország közösen szervezett nyári táborozásán, vagy más ilyen jellegű foglalkozáson, illetve ismerik a magyar nép őstörténetét, néprajzi és irodalmi vonatkozásait.

A vetélkedőn csapatok mérik össze tudásukat. Három vagy négy tanuló képez egy csapatot.

Azok a csapatok, amelyek részt akarnak venni a versenyen, szeptember 15-éig 10 kérdést küldjenek be a VMPSz szabadkai címére (Aga Mamučić u. 13.) a következő témákból: A népvándorlás kora; A kettős honfoglalás elmélete; A népi kultúra keleti elemei; A magyar nyelvkincs legrégebbi rétege; Nyelvelméleink, krónikák, geszták; A természeti környezet az népvándorlás korában. A témák közül tetszés szerint lehet választani.

Vetélkedő 1996. szeptember 28-án, délután 5 órakor Szabadkán, a Népkör nagysztermében.

Gyülekező és szállásfoglalás 28-án, 12-14 óra között a szabadkai diákotthonban (Harambašić u. 22.).

A vetélkedőre minden csapat készítsen hammergepelt nagyszabású posztert a fentebb kiemelt témák egyikéből, melyet a vetélkedő során 10 perces időtartamban bemutatnak; tanuljon meg egy régi stílusú népdalt; hozzon olyan tárgyakat, amelyeket a csapat tagjai készítettek és a honfoglalással kapcsolatosak (nemez, csont, fafaragvány, agyagedény stb.).

A győztesek értékes jutalomban részesülnek.

A verseny vedőnöke Kasza József, Szabadka város polgármestere.

E számunk szerzői: BESZÉDES Valéria néprajzkutató (Szabadka)

* BRINDZA Károly publicista, helytörténet-kutató (Szabadka) *

HOVÁNY Lajos vízmérnök, egyetemi tanárségéd (Szabadka) *

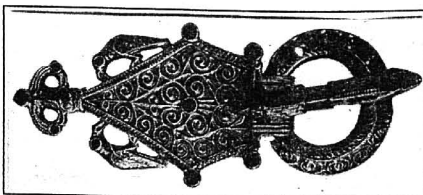
MAGYAR László filológus-levéltáros (Szabadka) * RICZ Péter régész (Szabadka) *

SILLING István néprajzkutató, egyetemi szakmunkatárs (Kupuszina) * SOMOGYI Sándor egyetemi tanár (Szabadka/Keszthely) *

SZEKERES László régész (Szabadka) * VALKAI Zoltán építész (Zenta) *

VÉKONY László orvos, helytörténet-kutató (Csantavér) * VIRÁG Gábor tanár, helytörténet-kutató (Kishegyess)

A BÁCSORDASI ŐVCSAT

EURÓPA történetének egy szakaszában a hunok döntő szerepet játszottak. Közép-Európába való érkezésük következményei közé sorolhatjuk, hogy megváltoztatták a Római Birodalom által egyensúlyban tartott politikai és népeségi képet, megállították és visszaszorították a Dánia és Volga közötti térségben terjeszkedő germán törzseket (keleti és nyugati gótok, gepidák, longobárdok stb.), kettőtörték a Földközi-tenger északi peremén elhelyezkedő római (latin/görög) civilizációs régiót, végül az északon élő szlávok előtt megnyitották az utat dél felé. Végeredményben 370-ben bekövetkezett volgai áttörésükkel indították el az európai népvándorlást is.

Birodalmuk központját 420 körül helyezték a keleti sztyeppéről a Tisza mellékre és ettől kezdve váltak gyakoribbá azok a régészeti leletek, amelyek a Fekete-tenger melléki kitűnő görög ékszerészek keze alól kerültek ki. Az ilyen leletek között kiemelkedő helyet foglal el a múlt század végén Bácsordason (Karavukovo) lelt, és a képen látható díszes, aranyozott ezüst ővcsat, amit annak idején a Magyar Nemzeti Múzeum vett meg. Azóta is ott őrzik. **Sz. L.**

BÁCSORSZÁG

Alapító: Dr. Csillag Károly (1862-7), Szabadka, 1904 * A Szabad Hét Nap havi melléklete * Megjelenik minden hónap első csütörtökén * Lapzárta minden hónap 20-án * II. évf., 9. szám * 1996. szeptember 5. * Szerkesztőség: Beszédes

Valéria * Czékus Géza * Lalia Gábor * Magyar László * Ricz Péter * Szekeres László * Tolnai Ottó * Felelős szerkesztő: SZEKERES László

* Szerkesztő/olvasószerkesztő: Szabó József * Számítógépes tördelés: Roncsák Alexander * Fedőlap: Aczél Henrik (1876-1946) * Kéziratokat és képeket nem örzünk meg és nem adunk vissza * Az aláírt cikkekért a szerzők viselik a felelősséget * A szerkesztőség fenntartja az

írások szellemét és tartalmát nem érinti rövidítések jogát * Levélcím: Szabad Hét Nap - Bácsország, 24000 Szabadka (Subotica) Lazar

Nešić tér 1/Vl. Pf.: 9. * A Bácsország következő száma október 3-án jelenik meg.